

ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПРАВОВОГО МИСЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ СИСТЕМНО-КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

У статті сформульовано педагогічні засади формування інтегрального правового мислення вчителя початкових класів засобами системно-компетентнісного підходу. Доведена доцільність формування системи правової підготовки вчителя на міждисциплінарній основі, що уміщує знання, вміння, цінності тощо. Уводиться поняття “інтегральна правова компетентність учителя початкових класів”, котра вміщує систему складових частин, кожна з яких формується на тематиці конкретної навчальної дисципліни або певної галузі. Обґрунтовано педагогічні засади формування інтегрального правового компетентності учителя початкових класів, а саме: синтез раціональної й ірраціональної складових частин у формуванні правового мислення вчителя початкових класів; формування й розвиток культури правового мислення майбутнього вчителя початкових класів; урахування специфіки правового мислення на основі творчого підходу; урахування особистісного досвіду майбутнього вчителя початкових класів та особливостей його рефлексивного мислення; забезпечення свободи та самостійності розвитку правового мислення майбутнього вчителя початкових класів, а також готовність до діяльності за умов екстремальних ситуацій (наприклад, пандемії) та до проведення дистанційного навчання, де має бути забезпечено використання новітніх мережових технологій, доступ всіх учасників освітнього процесу до комп’ютерів і широкосмугових комп’ютерних мереж тощо. Зроблено висновки, що задля органічності проєктної діяльності вчителя початкових класів необхідний розвиток у процесі його фахового навчання правового мислення, а компонентами правової підготовки майбутнього вчителя початкових класів мають слугувати правові компетенції різного рівня, сформовані завдяки вивченню окремих навчальних предметів та інтегровані у правову компетентність учителя початкових класів. Застосовуючи системний і компетентнісний підхід у єдності, можливо проаналізувати конкретні педагогічні ситуації з позиції їхньої оптимізації, причому зростатиме внутрішня ефективність професійної діяльності учителів початкової школи, а також виявити найсильніші та найслабші сторони системи з окресленням шляхів оптимального вирішення заданих проблем.

Ключові слова: вчитель початкових класів, формування, інтеграція, фахова підготовка, правова компетентність, система, інтегральне правове мислення, системно-компетентнісний підхід, педагогічні засади.

У зв’язку з особливим статусом учителя початкових класів у теперішньому суспільстві й універсалізацією його функцій актуальним є зростання вимог до раціональних характеристик його фахової підготовки, що дедалі більше відображається в організації навчального процесу. Мобільне, гнучке мислення, яке дає змогу миттєво реагувати на задані проєктні завдання й ефективно їх виконувати (що на індивідуальному рівні, що за колективної міждисциплінарної діяльності), повсякчас було й зостається ключовою складовою частиною професії вчителя початкових класів.

Побудова правової держави “за умов поляризації думок і громадських рухів, динамічного оновлення законодавства, модернізації системи освіти в Україні зумовлює зростання правової активності вчителів, необхідність розвитку свідомої основи правомірної поведінки учасників освітнього процесу з метою максимального зменшення можливості виникнення ризиків у цьому середовищі. Це актуалізує проблему формування правової компетентності вчителів” [1, с. 42].

Згідно з результатами досліджень як українських, так і зарубіжних учених-педагогів і психологів інтегральне мислення дає змогу сформулювати загальні динамічні уявлення щодо довкілля та його соціальних цінностей, емоційного ставлення до явищ реальності, їхньої етичної й естетичної оцінки. Натомість утворюється важлива особливість внутрішнього світу особистості та виявляється суб’єктивність такого мислення.

Формування “нормативно-правової компетентності майбутніх учителів початкової школи як професійно значущої якості є надзвичайно актуальним, адже стратегічним завданням сучасного суспільства є побудова правової держави та формування громадянського суспільства. Це зумовлює зростання значення нормативно-правової компетентності майбутніх учителів початкової школи, робить цю якість професійно необхідною” [7, с. 63].

Сутність, структуру, основи формування правової компетентності, педагогічні умови забезпечення змісту правової освіти майбутніх учителів активно досліджували науковці О. Армейський, О. Іваній, М. Городиський [1; 6; 8]. Проблеми формування художньо-образного мислення молодших школярів на уроках музики покладено в основу наукових досліджень Н. Батюка [2]. Дослідники І. Блауберг, Е. Юдин [3] розглядали у своїх працях процеси становлення та сутність системного підходу. Ключові компетенції як складову частину особистісно спрямованої парадигми освіти детально аналізував А. Хуторський [11]. Теоретико-методологічну основу забезпечення дистанційного навчання студентів-правників вивчав науковець М. Криштанович [9]. Водночас у зв’язку з об’єктивною складністю фахове мислення вчителя початкових класів як цілісний процес донині предметно не розглядали. За своєю суттю задане поняття перебуває на межі низки сфер наукового знання: філософії, психології, педагогіки, мистецтвознавства, а це свідчить про міждисциплінарність такого дослідження. За окреслених умов украї актуальна проблема підготовки фахівців із якісно новим рівнем фахового мислення.

Метою статті є обґрунтування ключових засад формування інтегрального правового мислення вчителя початкових класів засобами системно-компетентнісного підходу.

Мислення вчителя початкових класів відрізняється великим спектром фахових здібностей, які можна класифікувати на дві групи: раціональні, що ґрунтуються на таких характеристиках, як аналіз і логіка; підсвідомі (інтуїція, інсайт, проєктна уява, фантазія). Формування *фахового мислення* – основа системи будь-якого напрямку освіти. Аналіз перебігу формування проєктно-образного мислення вчителя початкових класів відкриває нові можливості розуміння механізму появи проєктної ідеї й ефективних цілеспрямованих методів її реалізації [10, с. 17].

Одна з важливих складових частин мислення людини як найвищої абстрактної форми пізнання об'єктивної дійсності – *образне мислення*. Зміст розумового завдання останнього – образний матеріал, маніпулюючи яким, людина аналізує та синтезує, порівнює й узагальнює істотні аспекти у предметах і явищах. Такий вид мислення розширює пізнавальний потенціал за оперування образами різних ступенів узагальнення, схематичними змалюваннями предметів тощо.

Спроможність людини мислити образами породила унікальне явище – мистецтво. Аби створювати художні образи, митець повинен максимально активізувати художньо-образне мислення, позаяк воно вкрай важливе для повноцінного, цілісного сприйняття світу, формування переконань, поглядів і системи цінностей індивіда. Тож проблема формування художньо-образного мислення дітей вкрай важлива й вимагає ґрунтовного дослідження. Новими вимогами до занять, особливими можливостями для формування системи естетичних і загальножиттєвих цінностей індивіда передбачено розвиток як спеціального і генералізованого хисту дітей, так і низки психічних процесів, як-от: відчуття, сприймання, пам'яті, мислення, уяви тощо [7, с. 62]. Основна гносеологічна функція образного мислення як різновиду розумової діяльності полягає в забезпеченні пізнання людиною вагоміших аспектів і закономірних зв'язків об'єктів життя.

Образотворчий культурно-освітній процес сталий і складний у своєму прояві, позаяк охоплює низку аспектів формування особистості, через нього відбуваються інтеграція та взаємозв'язок міжпредметних зв'язків різних галузей знань, основа яких – як сталі елементи, так і ті, що з'являються або зникають. Пізнання через образи – складний психічний процес безпосереднього сприйняття реальності, понятійного його опрацювання, суб'єктивних характеристик індивіда, специфіки його минулого досвіду, фахових зацікавлень і намірів. Образ слугує не просто основою, будматеріалом, наочною опорою для формування поняття, а особливою функцією в пізнанні та теоретично-практичному перетворенні реальності, забезпечуючи реальні зв'язки й відносини, багаті фактичним особистісним змістом. Тож образне мислення треба розглядати як важливу складову частину будь-якої творчої діяльності, що ґрунтується на застосуванні гнучких асоціацій, якої не досягають за оперування поняттями суто наукового змісту.

Творче мислення є вищою формою мислення продуктивного. Цей тип мислення характерний створенням суб'єктивно нового продукту і новоутвореннями в самій пізнавальній діяльності стосовно його створення. З теоретичного погляду творче мислення – особливий процес, у якому виражається сутність мислення, що полягає в універсальній спроможності активно будувати та перебудовувати схеми дій згідно з кожним збігом обставин. Творче мислення показує не певні властивості, а спроможність до адекватних за цих умов дій.

Візуальне мислення – це діяльність, продукт якої – процес появи нових образів, нових візуальних форм із певним смисловим навантаженням і візуалізованим значенням. Тому ще одна важлива особливість мислення вчителя початкових класів – візуалізація мислєдіяльності [4, с.267].

Проблема формування фахового мислення вчителя початкових класів потребує здійснення наукового аналізу, теоретичного осмислення та переконливих висновків, які вкажуть напрями її вирішення. Водночас найзагальніша логічна схема формування системи правової підготовки ґрунтується саме на видах компетенцій учителів початкової школи.

Для формування *цілісної системи правових компетенцій* учителів початкової школи, що базується на розвитку їхнього правового мислення, необхідним є використання інтегративного підходу.

Послугування системним підходом у педагогіці спрямоване розкрити єдність педагогічних об'єктів, виявити в них різні типи зв'язків та об'єднати їх у єдиний теоретичний образ [5, с. 305]. Об'єктивне використання системного підходу визначає реальна системність об'єктів довкілля. Сьогодні жодна наукова галузь не обходиться без системних уявлень загального та спеціального порядків. Системний підхід за проєктування інтенсивних педагогічних систем виявляється в низці закономірностей і особливостей: педагогічні проблеми фахової освіти неможливо вирішити без певних форм інтеграції соціального, економічного, природничо-наукового, технічного, технологічного та іншого знання, без належного підґрунтя пізнання процесів в економіці, культурі й виробництві.

На нашу думку, складовими системи правової підготовки майбутнього вчителя початкових класів може слугувати правова компетентність на *міждисциплінарній основі*, що уміщує знання, вміння, цінності тощо. Аби обґрунтувати такий вибір, стисло проаналізуємо сучасні погляди на поняття “компетентність”.

Компетентність є загальною спроможністю та готовністю здійснювати продуктивну діяльність, інтегрованою характеристикою індивіда, результативним блоком, сформованим через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції. Компетентність у тій чи іншій галузі визначається наявністю в людини потріб-

них знань і хисту, завдяки яким можливі аналіз, висновки та прийняття рішення, а також раціональні дії у реалізації таких рішень [11, с. 62].

Ми вводим поняття “інтегральна правова компетентність учителя початкових класів”, що вміщує систему складових частин, кожна з яких формується на тематиці конкретної навчальної дисципліни або певної галузі. Вважаємо за доцільне формування системи правової підготовки саме на основі складових компетенцій, а не виключно складових знань та умінь, адже правова підготовка вчителя початкових класів істотно виходить за межі знаннєвої складової частини освіти й уміщує систему складників, кожен із яких формується на тематиці конкретної навчальної дисципліни або певної галузі (рис. 1).

Рис. 1. Інтегральна правова компетентність учителя початкових класів

На основі викладеного вище виокремимо основні педагогічні засади формування інтегральної правової компетентності вчителя початкових класів на засадах системно-компетентнісного підходу:

- синтез раціональної й ірраціональної складових частин у формуванні правового мислення вчителя початкових класів;
- формування та розвиток культури правового мислення майбутнього вчителя початкових класів;
- урахування специфіки правового мислення на основі творчого підходу;
- урахування особистісного досвіду майбутнього вчителя початкових класів та особливостей його рефлексивного мислення;
- забезпечення свободи та самостійності розвитку правового мислення майбутнього вчителя початкових класів, а також готовність до діяльності за умов екстремальних ситуацій (наприклад, пандемії) та до проведення дистанційного навчання, де має бути забезпечено використання новітніх мережевих технологій, доступ всіх учасників освітнього процесу до комп’ютерів і ширококутних комп’ютерних мереж тощо.

Щодо останньої засади, то необхідно зазначити, що система дистанційного навчання є не просто сукупністю дидактичних технологій, інформаційних ресурсів, програмного забезпечення тощо, вона передбачає також створення таких освітніх програм, які стимулюють активну участь студентів у навчанні, інтегруючи зміст дистанційних курсів та особисті знання студентів [9, с. 51].

Насамкінець зауважимо, що сучасний рівень організації та проведення дистанційного навчання із правових дисциплін має бути забезпечений під час використання новітніх мережевих технологій, забезпечення доступу всіх учасників освітнього процесу до комп’ютерів і ширококутних комп’ютерних мереж, використання сучасних інструментальних систем для організації дистанційного навчання, використання сучасних форм і методів навчання, заснованих на активній самостійній роботі студентів, застосування інтерактивних, мультимедійних електронних засобів навчального призначення, організації спеціальної підготовки викладачів у галузі створення та використання дистанційних навчальних курсів із правових дисциплін із використанням інструментальних програмних систем.

Висновки. Освіта майбутніх учителів початкових класів задля органічності їхньої професійної діяльності потребує розвитку у процесі їх фахового навчання правового мислення. Отож, компонентами правової підготовки майбутнього вчителя початкових класів мали би слугувати правові компетенції різного рівня, сформовані під час вивчення окремих навчальних предметів та інтегровані у правову компетентність учителя початкових класів, враховуючи його фах. Застосовуючи системний і компетентнісний підхід у єдності, можливо проаналізувати конкретні ситуації з позиції їхньої оптимізації, причому зростатиме внутрішня ефективність за контролем перетворень у діяльності, а також виявити найсильніші та найслабші сторони системи з окресленням шляхів оптимального вирішення заданих проблем. Подальшими напрямками дослідження є питання формування правової свідомості у системі неперервної правової підготовки майбутнього вчителя початкових класів.

Використана література:

1. Армейський О. С. Сутність і структура правової компетентності вчителів технологій. *Імідж сучасного педагога*. 2018. Вип. 4. С. 39–45.
2. Батюк Н. О. Формування художньо-образного мислення молодших школярів на уроках музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2003. 19 с.
3. Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода : монография. Москва : Наука, 1973. 272 с.
4. Галдецька І. Теоретичні основи формування правової компетентності у майбутніх учителів як педагогічна проблема. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2014. Вип. 28. С. 265–269.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 367 с.
6. Городиський М. Педагогічні умови забезпечення змісту правової освіти майбутнього вчителя : монографія. Київ : КНТ, 2007. 520 с.
7. Грицько В. Компендіум основних понять: стислий виклад засад формування нормативно-правової компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2018. Вип. 64. С. 61–64.
8. Іваній О. Структурно-змістова модель формування правової компетентності майбутнього вчителя у навчально-виховному процесі університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2012. 20 с.
9. Криштанович М. Ф. Теоретико-методологічна основа забезпечення дистанційного навчання студентів-правників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 68. Т. 2. С. 48–52.
10. Турчин В. В. Особливості формування проектно-образного мислення дизайнера : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 05.01.03. / Харків. держ. академія дизайну і мистецтв. Харків, 2004. 20 с.
11. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 58–64.

References:

1. Armeiskyi O. S. (2018) Sutnist i struktura pravovoi kompetentnosti vchyteliv tekhnolohii. Imidzh suchasnoho pedahoha [*Image of the modern teacher*]. Vyp. 4. S. 39–45. [in Ukrainian].
2. Batiuk N. O. (2003) Formuvannia khudozhno-obraznoho myslennia molodshykh shkoliariv na urokakh muzyky: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. [*Development of the artistic thinking of junior students at music lessons: extended abstract of the Candidate of Pedagogical Sciences dissertation 13.00.02.*] / Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv. 19 s. [in Ukrainian].
3. Blauberger I. V., Yudin E. G. (1973) Stanovlenie i suschnost sistemnogo pohoda: monografiya [*Establishment and essence of the system approach: monograph*]. Moskva: Nauka. 272 s. [in Russian].
4. Haldetska I. (2014) Teoretychni osnovy formuvannia pravovoi kompetentnosti u maibutnikh uchyteliv yak pedahohichna problema [*Scientific journal of M.P. Dragomanov National Pedagogical University*]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Vyp. 28. S. 265–269. [in Ukrainian].
5. Honcharenko S. U. (1997) Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [*Ukrainian pedagogical dictionary*]. Kyiv: Lybid. 367 s. [in Ukraine].
6. Horodyskyi M. (2007) Pedahohichni umovy zabezpechennia zmistu pravovoi osvity maibutnoho vchytelia: monografiia. [*Pedagogical conditions to support the essence of the legal education of a future teacher: monograph. 3rd edition*]. Kyiv: KNT. 520 s. [in Ukrainian].
7. Hrytsko V. (2018) Kompendium osnovnykh poniat: styslyi vyklad zasad formuvannia normatyvno-pravovoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly [*Scientific journal of M.P. Dragomanov National Pedagogical University*]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Vyp. 64. S. 61–64. [in Ukrainian].
8. Ivaniy O. (2012) Strukturno-zmistova model formuvannia pravovoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia u navchalno-vykhovnomu protsesi universytetu: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 [*Structural and conceptual model of formation of the legal competence of a future teacher in the University educational process: extended abstract of the Candidate of Pedagogical Sciences dissertation: 13.00.04*] / Kharkiv. nats. un-t im. V. N. Karazina. Kharkiv. 20 s. [in Ukrainian].
9. Kryshchanovych M. F. (2020) Teoretyko-metodolohichna osnova zabezpechennia dystantsiinoho navchannia studentiv-pravnykyv. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [*Theoretical and methodological basis to secure distant learning for law students. Pedagogics for personality formation at higher and secondary schools*]. № 68. Т. 2. С. 48–52. [in Ukrainian].
10. Turchyn V. V. (2004) Osoblyvosti formuvannia proektno-obraznoho myslennia dyzainera: avtoref. dys. ... kand. mystetstvovoznavstva: 05.01.03. [*Peculiarities of formation of the project image thinking of designers: extended abstract of the Candidate of Arts dissertation: 05.01.03.*] / Kharkiv. derzh. akademiia dyzainu i mystetstv. Kharkiv. 20 s. [in Ukrainian].
11. Hutorskoy A. (2003) Klyuchevyye kompetentsii kak komponent lichnostno-orientirovannoy paradigmy obrazovaniya. Narodnoe obrazovanie [*Key competences as a component of the person-centered paradigm of education. Public education*]. № 2. С. 58–64. [in Russian].

Popadych O. O. Development of the integral legal thinking of elementary school teachers by applying the system and competence approach

The article outlines the pedagogical fundamentals of development of the integral legal thinking of elementary school teachers by applying the system and competence approach. The author justifies the expediency of formation of the system of legal training of teachers on the inter-disciplinary base, involving knowledge, skills, values, etc. The notion of “integral legal competence of elementary school teachers” is introduced. It includes the system of components, each of them being shaped on the topic of a specific educational course or a branch of knowledge. The research substantiates pedagogical fundamentals of development of the integral legal competence of elementary school teachers, particularly synthesis of rational and irrational constituents in formation of the legal thinking of elementary school teachers; formation and development of the legal thinking culture of the future elementary school teachers; consideration of the specificity of legal thinking, based on the creative approach; concern of the personal experience of the future elementary school teachers and peculiarities of their reflective thinking; security of freedom and independence of development of the legal thinking of the future elementary school teachers, as well as their

willingness to act in the extreme situations (e.g. pandemic) and to run distant teaching, involving innovative technologies, access of all participants of the educational process to computers and wide-band computer networks, etc. It is concluded that harmony of the project activity of elementary school teachers requires development of their legal thinking in the process of their professional training, whereas the components of the legal training of the future elementary school teachers should comprise the legal competences of different level, established while studying educational courses and integrated into the legal competence of the elementary school teachers. Application of the combination of the system and competence approaches provides the opportunity to analyze specific pedagogical situations in terms of their optimization and therefore, to contribute to some increase of the internal efficiency of professional activities of the elementary school teachers as well as to detect the strengths and weaknesses of the system with specification of the ways for the optimal solution of the set problems.

Key words: elementary school teacher, development, integration, professional training, legal competence, system, integral legal thinking, system and competence approach, pedagogical fundamentals.